

ДИНАМІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ТОЛЕРАНТНОСТІ / ІНТОЛЕРАНТНОСТІ В МОВЛЕННІ ПОЛІТИКІВ НІМЕЧЧИНИ, УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

Статья посвящена результатам экспериментально-фонетического исследования особенностей просодии толерантности / интолерантности в речи политиков в современном политическом дискурсе Германии, Украины и России. Установлено, что просодические признаки толерантности / интолерантности в политической коммуникации в немецком, украинском и русском языках имеют релевантные общие и конкретно-языковые способы актуализации дистинктивных интонационных характеристик на уровне динамических параметров.

Ключевые слова: *политический дискурс, просодии, толерантность, интолерантность, динамические параметры.*

The article is devoted to the experimental phonetic research of prosodic peculiarities of tolerance / intolerance in the speech of politicians in the modern political discourse of Germany, Ukraine, Russia. It has been revealed that the prosodic features of tolerance / intolerance in German, Ukrainian and Russian have common and peculiar to these languages means of actualizing distinctive prosodic characteristics at the level of dynamic parameters.

Key words: *political discourse, prosody, tolerance, intolerance, dynamic parameters.*

Глобальний розвиток міжнародної та міжкультурної взаємодії потребують розв'язання проблеми толерантності в усіх сферах комунікації, у тому числі політичній [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Це зумовлено тим, що сучасні форми урегулювання проблем і конфліктів у політичній та інтеркультурній взаємодії не завжди є ефективними.

Підходи науковців до вивчення категорії толерантності/інтолерантності в сучасній лінгвістиці (Р. Р. Валітова, Л. Вітгенштейн, А. С. Капто, Н. О. Купіна, О. А. Михайлова, Е. С. Суміна, Ю. В. Южакова, I. Bubis, M. Rosenbach, A. Wierlacher) характеризують супереч-

ливість досліджуваного феномена та зв'язок із категоріями нетерпимості, соціальних і політичних конфліктів, агресії, націоналізму й расизму (Р. Водак, Т. ван Дейк, К. Ehlich).

Вирішення питань, які пов'язані з дослідженням функції просодії толерантності/інтолерантності поряд з іншими підсистемами мови в політичній комунікації, дозволяє визначити роль просодії як важливого фактора прагматичного впливу на політичну свідомість слухачів у конкретній соціокультурній і політичній ситуації [9; 10].

Відсутність експериментально-фонетичних результатів вивчення зазначеної проблеми робить дане дослідження **актуальним**.

Об'єктом дослідження є усне мовлення політиків.

Предметом дослідження є просодичні характеристики толерантності / інтолерантності в мовленні політиків.

Матеріалом дослідження слугували 480 звукових та аудіовізуальних записів виступів сучасних політичних діячів (180 для німецької мови, 150 для української й 150 для російської мов). Тривалість звучання виступів політичних діячів Німеччини (J. Rau, A. Schavan, R. von Weizsäcker, U.Voigt) склала 120 хвилин; України (В. Янукович, Ю. Тимошенко, В. Ющенко, О. Тягнибок) 107 хвилин; Росії (Д. Медведєв, В. Путін, Е. Лимонов, В. Жириновський) 128 хвилин.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

– виявити релевантні спільні й конкретно-мовні ознаки просодії толерантності/інтолерантності на рівні динамічних характеристик в політичній комунікації на прикладі німецької, української та російської мов.

Вирішення завдань здійснювалося за допомогою **метода** лінгвістичної інтерпретації експериментальних даних [9: 53–55; 11].

Динамічні характеристики мовлення політиків є одною з істотних ознак передачі досліджуваних мовленнєвих актів у процесі комунікації. При цьому питома вага гучності у формуванні інтонації толерантних і інтолерантних фраз у кожній з мов різна [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18].

Гучність виголошення зіставляваних типів фраз за даними аудиторського аналізу різко протиставлена як у німецькій, так і в українській та російській мовах. Причому важливою розрізняльною ознакою є не тільки знижений рівень гучності виголошення толерантної фрази і окремих її сегментів, а й менші значення контрастивної зміни інтенсивності на кордоні між головним наголошеним і післянаголо-

шеними складами при переданні толерантності в зіставленні з інтолерантністю.

Слід зазначити, що відповідно до результатів аудиторського аналізу відмінності між гучністю реалізації інтолерантних і толерантних фраз у німецькій мові виражені сильніше, ніж в українській і російській, і це є релевантною ознакою мовної толерантності / інтолерантності.

Для визначення основних ознак, що відрізняють толерантні висловлювання від інтолерантних, серед динамічних параметрів, перш за все, розглядалося середньоарифметичне значення інтенсивності фраз. Крім цього, зіставлялися величини інтенсивності переднаголошених, головних наголошених і післянаголошених складів у двох типах мовленнєвої реалізації, а також локалізація максимальних значень інтенсивності у фразі і крутизна кривої інтенсивності на різних ділянках фрази.

Отримані на матеріалі німецьких, українських та російських фраз середньоарифметичні значення інтенсивності толерантності / інтолерантності змінюються у значній мірі від диктора до диктора. Межі варіювання цієї величини в німецькій толерантній мові — 4,16 / 8,13 в. о., в інтолерантних репліках — 8,04 / 12,21 в. о. Межі варіювання інтенсивності в українських толерантних фразах — 4,58 / 8,05 в.о. і 7,30 / 11,20 в. о.; при реалізації інтолерантних реплік; у російській мові 4,94 / 8,12 в. о. і 8,01 / 11,13 в. о. відповідно.

Середньоарифметичні значення інтенсивності досить чітко протиставляються в репліках двох типів реалізації, що зіставляються (див. табл. 1).

Таблиця 1

Середньоарифметичні значення інтенсивності в толерантних і інтолерантних репліках (в. о.)

Мова	Інтенсивність		Коефіцієнт варіації		КІ (в. о.)
	тол.	інтол.	тол.	інтол.	
німецька	6,36	9,86	0,60	0,45	1,52
українська	6,29	8,87	0,43	0,55	1,43
російська	6,28	9,17	0,53	0,49	1,42

Коефіцієнт K_1 , що показує відношення середніх значень інтенсивності інтолерантних і толерантних реплік, незважаючи на деякі варіації для різних дикторів, у всіх випадках значно перевищує одиницю, складаючи в середньому у німецькій мові — 1,52 в. о., в українській мові — 1,43 в. о., в російській мові 1,42 в. о.

Відмінності між динамічними характеристиками у різних дикторів згладжуються при переході до відносних показників. Релевантність середньоарифметичних значень відносних показників інтенсивності щодо протиставлення толерантних і інтолерантних реплік переконливо підтверджується даними статистичного аналізу.

Цей висновок справедливий як для німецької, так і української та російської мов, однак у першому випадку відмінності дещо сильніші. Імовірно, використання інтенсивності як найважливішої ознаки, що створює ефект наголошеності складу в українській та російській мовах, трохи знижує її питому вагу як просодичної релевантної ознаки типу мовної реалізації в порівнянні з німецькою мовою, де роль інтенсивності в оформленні словесного наголосу не настільки значна.

Аналіз відносних показників інтенсивності на дослідженому матеріалі дозволяє констатувати, що спільною для обох мов є відсутність істотного впливу акцентної структури фрази на зазначений раніше характер відмінностей між показниками інтенсивності в толерантній та інтолерантній репліці. Величина K_i для різних акцентних структур відрізняється незначно, у всіх випадках істотно перевищуючи одиницю.

Відношення середньоарифметичного значення інтенсивності у толерантних і інтолерантних фразах з різною граматичною структурою також змінюється несуттєво.

Аналіз показника інтенсивності за критерієм Стьюдента дозволяє віднести вибірки, що характеризують різні граматичні структури, до однієї генеральної сукупності [19: 197].

Це означає, що в німецькій, українській та російській мовах середньоскладова інтенсивність синтагми диференціює толерантність / інтолерантність незалежно від синтаксичної структури фрази.

Значний інтерес при вивченні інтенсивності голосних звуків у репліках, що висловлюють толерантне / інтолерантне ставлення, представляють не тільки середні значення інтенсивності фрази в цілому, але й динамічні характеристики кожної з її частин (пред'ядерної, ядерної та заядерної) окремо (див. табл. 2).

Як видно з таблиці, усереднена відносна інтенсивність кожного відрізка фраз при передачі інтолерантності більше середнього рівня інтенсивності відповідного відрізка толерантного мовлення. При цьому відношення K_1 усереднених значень інтенсивності інтолерантності/толерантності в значній мірі відрізняється від одиниці.

Таблиця 2

**Відносний рівень інтенсивності перед'ядерної, ядерної та заядерної частин
толерантних / інтолерантних реплік (в. о.)**

Мова	Перед'ядерна частина			Ядерна частина			Заядерна частина		
	Інтенсивність		K ₁	Інтенсивність		K ₁	Інтенсивність		K ₁
	тол.	ін-тол.		тол.	ін-тол.		тол.	ін-тол.	
німецька	0,83	1,28	1,54	0,82	1,25	1,52	0,70	0,86	1,23
українська	0,81	1,17	1,45	0,83	1,17	1,41	0,72	1,05	1,41
російська	0,83	1,19	1,43	0,79	1,15	1,46	0,70	1,11	1,39

Найбільш істотними є значення K₁ для перед'ядерних та ядерного складів. Для заядерної частини фраз розбіжність рівнів інтенсивності між толерантними / інтолерантними висловлюваннями є більш значною в українській і російській мовах, ніж у німецькій.

Проведений статистичний аналіз експериментальних даних дозволив установити, що інтенсивність окремих частин фрази також, як середньоарифметичне значення інтенсивності фрази в цілому, є важливою релевантною ознакою, що відрізняє толерантні репліки від інтолерантних. Зазначені висновки справедливі для фраз, що характеризуються різною акцентною структурою та граматичною будовою: вибірки окремих динамічних параметрів, що характеризують різні синтаксичні і акцентні структури, належать до однієї генеральної сукупності [19: 197].

Поряд із середнім рівнем інтенсивності, не менш інформативною характеристикою фонетики вважають відношення максимального та мінімального рівнів інтенсивності (інтервал інтенсивності) сегментів мовного сигналу.

Найбільшою величиною K₁ характеризується ядерний склад репліки в обох видах мовленнєвої реалізації, причому при продукуванні інтолерантної репліки відношення рівнів інтенсивності у дикторів більше відповідних показників толерантності. Відмінності в перед'ядерній частині висловлювання не показали настільки чіткої картини: заядерна частина інтолерантних реплік має більш різкі відмінності відношень рівнів інтенсивності порівняно толерантними фразами, причому величина K₁ в інтолерантних реалізаціях більше, ніж у толерантних за рахунок зміщення вгору максимального рівня інтенсивності цих частин фрази (на 4,8 та на 3,3 в. о. відповідно) при майже незмінному мінімальному рівні інтенсивності.

Відношення максимального і мінімального рівнів (інтервал) інтенсивності перед'ядерної, ядерної та заядерної частин фраз із значенням толерантності / інтолерантності (в. о.)

Мова	Перед'ядерна частина			Ядерна частина			Заядерна частина		
	Інтервал інтенсивності		K ₁	Інтервал інтенсивності		K ₁	Інтервал інтенсивності		K ₁
	тол.	ін-тол.		тол.	ін-тол.		тол.	ін-тол.	
німецька	1,36	1,38	1,01	1,35	1,77	1,31	1,29	1,39	1,08
українська	1,43	1,40	1,02	1,22	1,80	1,47	1,36	1,45	1,07
російська	1,40	1,38	0,99	1,30	1,89	1,46	1,32	1,40	1,06

У перед'ядерній частині відношення максимального і мінімального рівнів інтенсивності в толерантних і інтолерантних висловлюваннях майже однакова, через одночасне зміщення вгору (на 4,4 в. о.) як меж мінімального, так і максимального рівнів інтенсивності в інтолерантних висловлюваннях.

Динамічна структура фраз у досліджуваних мовах характеризується спадним або (значно рідше) висхідно-спадним характером кривої інтенсивності. Напрямок руху інтенсивності визначається в основному акцентно-ритмічною структурою репліки і, як правило, збігається у фразах, що передають значення толерантності та інтолерантності, що свідчить про нерелевантність цієї характеристики інтонаційної структури в цікавлячому нас аспекті.

У межах фрази кінцева заядерна частина завжди слабкіше початкової за інших рівних умов. Аналогічного висновку про переважання спадного характеру кривої інтенсивності доходять і інші дослідники, які вивчають роль інтенсивності в інтонаційному оформленні оповідної фрази [17]. При цьому як у німецькій, так і в українській та російській мовах максимум інтенсивності припадає, як правило, на перед'ядерну частину фрази.

Наприклад, у німецькій мові у 82 % випадків пікове значення інтенсивності локалізовано в перед'ядерній частині висловлювання як у толерантних, так і інтолерантних репліках; тобто тип досліджуваного мовленнєвого сигналу не впливає на розташування максимального значення інтенсивності у фразі.

Силовий компонент інтонації бере значну участь у виділенні слова, позначеного логічним наголосом. У цьому плані важливу роль ві-

діграють контрастні зміни інтенсивності як у межах ядерного складу, так і на стику його з попередніми і наступними складами.

За ступенем важливості кожного із цих способів силового виділення ядра два типи висловлювань (толерантне / інтолерантне) не протиставляються один одному: для обох типів мовної реалізації характерне головним чином різке зниження інтенсивності головного наголошеного на стику з наступним складом як основний спосіб контрастного виділення ядра.

Однак у кількісному відношенні характер зміни інтенсивності у двох типах мовлення істотно відрізняється: швидкість підйому і спаду кривої інтенсивності в ядерному складі та швидкість зменшення інтенсивності при переході від ядра до заядерного складу значно вище при реалізації інтолерантних висловлювань, ніж при продукуванні толерантних фраз (див. таблицю 4).

Таблиця 4

Швидкість зміни інтенсивності в ядерному складі та на ділянці переходу від ядерного до заядерного складу (в. о. / мс)

Мова	Підйом перед ядром			Спад в ядрі			Спад після ядра		
	тол.	інтол	K_1	тол.	інтол	K_2	тол.	інтол	K_3
нім.	0,042	0,061	1,45	0,052	0,068	1,31	0,071	0,113	1,59
укр.	0,057	0,070	1,23	0,055	0,81	1,47	0,083	0,121	1,45
рос.	0,055	0,068	1,21	0,054	0,079	1,46	0,086	0,119	1,44

Перевірка методом математичної статистики дозволяє віднести ці особливості динамічних характеристик до числа релевантних ознак, що відрізняють два типи мовної реалізації.

Підбиваючи підсумок вищесказаному, можна зазначити, що інтенсивність виявляє, в основному, однакові закономірності при диференціації двох досліджуваних типів мовленнєвих реалізацій у німецькій, українській та російській мовах.

До основних висновків, отриманих у результаті аналізу абсолютних і відносних показників інтенсивності при вираженні значень толерантності / інтолерантності в політичному дискурсі, належать такі.

1. Середньоарифметичні значення інтенсивності чітко протиставлені в толерантних і інтолерантних репліках у трьох мовах. Середній рівень інтенсивності толерантних фраз нижче, ніж інтолерантних (при цьому у німецькому мовленні розходження більш значні, ніж в українській і російській мовах).

2. Важливою відмітною ознакою типу мовної реалізації є також знижений рівень інтенсивності всіх сегментів толерантних фраз (причому найбільш яскраво в перед'ядерній та ядерній частинах) в порівнянні з інтолерантними.

3. Відношення максимального і мінімального рівнів інтенсивності ядра і заядерної частини в інтолерантних репліках більше, ніж у толерантних. Причому ці відмінності найбільш сильно проявляються в ядерному складі.

4. Найбільш важливими показниками динамічної структури, що характеризують силове виділення ядерного складу фраз, є швидкість підйому і спаду інтенсивності в головному наголошеному складі і контрастивної зміни інтенсивності на межі між головним наголошеним і післянаголошеним складами. Причому швидкість зміни інтенсивності в зазначених зонах синтагми завжди вище при реалізації інтолерантності.

5. Відмінності рівнів інтенсивності у двох типах висловлювання не залежать від акцентної структури фрази.

6. Вплив граматичної будови фрази на ступінь диференціації рівня інтенсивності толерантних і інтолерантних фраз незначний.

7. Напрямок руху кривої інтенсивності в толерантних і інтолерантних репліках збігається на всіх відрізках мовного сигналу: він, в основному, характеризується спадним характером; у межах фрази заядерна частина завжди слабкіше попередньої за інших рівних умов. Цей фактор не впливає на протиставлення толерантних і інтолерантних фраз.

8. Тип мовної реалізації не впливає на локалізацію максимуму інтенсивності у фразі. Максимальним значенням інтенсивності характеризуються, в основному, перед'ядерні (рідше — ядерні) склади.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Аболин Б. И. Концепт “толерантность” в когнитивно-дискурсивном аспекте: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Б. И. Аболин. — Екатеринбург, 2009. — 23 с.
2. Мчедлов М. П. Толерантность / М. П. Мчедлов, Т. И. Ойзерман, Е. М. Мчедлова. — М.: Республика, 2004. — 416 с.
3. Толерантность против ксенофобий. [Под ред. В. И. Мукомеля и Э. А. Паина]. — М.: Институт социологии РАН, 2005. — С. 77.
4. Южакова Ю. В. Толерантность массово-информационного дискурса идеологической направленности: автореферат дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец.10.02.19 “Теория языка” / Ю. В. Южакова. — Челябинск, 2007. — 25 с.

5. Растатуева С. Г. Репрезентация концепта “Толерантность” в русском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Растатуева Светлана Геннадиевна. — Тула, 2008. — 173 с.
6. Савватеева Л. В. Идеи политкорректности и их воплощение в современном лингвориторическом пространстве: на материале русского языка: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Савватеева Любовь Васильевна. — Ростов-на-Дону, 2008. — 156 с.
7. Свирковская С. В. Ксенофобический дискурс: лингвопрагматический аспект: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Свирковская Светлана Вячеславовна. — Краснодар, 2005. — 211 с.
8. Сумина Е. С. Толерантность: от феномена к лингвокультурному концепту: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Сумина Екатерина Сергеевна. — Екатеринбург, 2007. — 277 с.
9. Бровченко Т. О. Методи експериментального вивчення просодичної структури тексту / Т. О. Бровченко // Наукові праці МДГУ ім. Петра Могили. Філологія. — Миколаїв. — Т. 55. — 2006. — вип. 42. — С. 53–55.
10. Надеина Т. М. Просодическая организация речи как фактор речевого воздействия: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.19 / Надеина Татьяна Михайловна. — М., 2005. — 426 с.
11. Бровченко Т. А. Метод статистического анализа в фонетических исследованиях / Бровченко Т. А., Варбанец П. Д., Таранец В. Г. — Одесса: Изд-во ОГУ, 1976. — 101 с.
12. Бут Н. А. Просодические характеристики ситуативно обусловленных иллокутивных актов группы “минативов” (экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Наталья Александровна Бут. — Тамбов, 2004. — 185 с.
13. Вербич Н. С. Інтонація переконування в публічному мовленні (експериментально-фонетичне дослідження): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Наталія Сергіївна Вербич. — Київ, 2007. — 204 с.
14. Maas U. Phonologie. Einführung in die funktionale Phonetik des Deutschen / U. Maas. — Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2006. — 392 S.
15. Meinhold G. Phonologie der deutschen Gegenwartssprache / Meinhold G. — Leipzig: Stock E, 1982. — 256 S.
16. Wunderlich, D. Der Ton macht die Melodie — Zur Phonologie der Intonation des Deutschen / Wunderlich D. // Intonationsforschungen. — Tuebingen: Hrsg. von Hans Altmann, 1988. — S. 1–37.
17. Златоустова Л. В. Общая и прикладная фонетика / [Златоустова Л. В., Потапова Р. К., Потапов В. В., Трунин-Донской В. Н.] — М.: Изд-во МГУ, 1997. — 416 с.
18. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королева. — К.; Одесса: Выща шк. Головное изд-во, 1989. — 147 с.
19. Ларіна Е. В. Просодія толерантності/інтолерантності в політичному дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Ларіна Еліна Вікторівна. — Одеса, 2010. 221 с.